

الگویی راهبردی از محله پایدار شهر اسلامی - ایرانی (محله بنیاد شهر قم)

محمد محیط آرا^۱

مدرس دانشگاه فرهنگیان و علمی-کاربردی هلال احمر قم، قم، ایران

عباس ملک حسینی

دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی ایران، ملایر، ایران

مجید شمس

استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد ملایر، دانشگاه آزاد اسلامی ایران، ملایر، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۴/۰۹

چکیده

در شهرهای اسلامی فضای اجتماعی - کالبدی بر اساس قوانین و احکام اسلامی شکل گرفته و ساحت عینی و رفتاری آن معرف میزان اسلامی بودن آنهاست. با ورود اسلام به ایران و تغییر فضای فکری و رفتاری شهرها به نفع دین اسلام فضای کالبدی شهرها، به صورت تدریجی متحول شده و متناسب با اصول و فروع دین اسلام تغییر کردند. با ورود مهاجرین به مدینه و تقسیم زمین به وسیله پیامبر (ص) بین قبایل در مدینه محله‌هایی شکل گرفتند و با ورود سپاهیان اسلام در شهرهای ایران و فروریختن نظام طبقاتی و دیوارشارستان نیز محله‌هایی بر مبنای قوم و قبیله و مذهب در اطراف شهرهای ایران به وجود آمدند که طی قرن‌ها روبه تکامل نهاده و در عصر صفوی به اوج رسیدند؛ و تا دوران قاجار از پویایی و رونق برخوردار بودند؛ تا اینکه در یک صدسال اخیر محلات سنتی شهرهای اسلامی-ایرانی با تغییرات اساسی روبرو شده و در حال از دست دادن هویت، مفهوم و یا از بین رفتن کامل، و در وضعیت بهتر با جایگزینی واحدهای همسایگی در بافت‌های جدید و آپارتمانی هستند. با شناخت مجدد اصول حاکم بر محله‌های سنتی می‌توان بر بسیاری از مشکلات اجتماعی و فضایی شهرها همچون، کاهش تعاملات اجتماعی و روابط همسایگی، کاهش احساس تعلق، آشفتگی و بی‌مرزی در نظم فضایی شهرها، به علت نبود سلسله‌مراتب و مرکزیت فرهنگی در بافت‌های جدید غلبه کرد. این پژوهش با روش پیمایشی و توصیفی - تحلیلی و با انتخاب یکی از محله‌های قم به بررسی پایداری آن و رسیدن به الگویی نظری و عینی از محله، در این زمینه گردیده است.

واژگان کلیدی: شهر اسلامی - ایرانی، الگوی محله، شهر پایدار اسلامی، پایداری اجتماعی

مقدمه

در سال‌های اخیر متخصصان شهری به این نکته توجه نموده‌اند که پایداری به مفهوم خاص چه کاربردی در الگوهای شهری می‌تواند داشته باشد (Bahraini, 1997, p. 12). اما پایداری خود به چه عوامل دیگری وابسته است. برخی از صاحب‌نظران بر طراحی شهری و برنامه‌ریزی کالبدی تأکید داشته‌اند. برخی دیگر روی ملاحظات برنامه‌ریزی زیست محیطی متمرکز شده و عواملی چون کیفیت هوا، آب و سیستم‌های طبیعی را مورد توجه قرار داده‌اند. (Ress:&Gorge:999.103) بالاخره برخی ضرورت توجه به مسائل اجتماعی در جوامع شهری را مورد تأکید قرار داده و بر این اعتقادند که مسائل اجتماعی و اکولوژیکی به‌طور تنگاتنگی باهم در ارتباط‌اند. (papoliyazdi, 2004, p. 34) عامل انسانی - فرهنگی نیز مورد تأکید بسیاری از محققین است و معتقدند که؛ در ارتباط با این عوامل نقش عامل جامعه انسانی و فرهنگ به‌مراتب از دو مؤلفه دیگر مهم‌تر است، زیرا این مؤلفه می‌تواند عامل سازندگی توسعه و یا تخریب و تضییع دو مؤلفه دیگر باشد و شرایط ناپایدار اجتماعی می‌تواند نهایتاً به ناپایداری محیطی و اقتصادی منجر گردد. برای مثال عدم توجه به ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگ جامعه ساکن معمولاً با مقاومت و در نتیجه فرآیند ناپایداری شهر منجر می‌گردد.. (Marsosi, 2011, pp. 55-59) آنچه مسلم است مجموعه ای از عوامل هویتی؛ اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی، اقتصادی، کالبدی شرایط پایداری را برای شهر و واحد های زیرین آن یعنی محله‌ها رقم می‌زنند. محله محوری به‌عنوان رکن مهم شهر اسلامی-ایرانی و هر شهر سنتی در مجامع علمی و اجرایی ایران و جهان بیش از پیش مورد توجه واقع شده است.

عوامل پایداری محلات سنتی و قدیمی شهرهای ایران، وجود هویت مستحکم محله‌ای اعم از هویت کالبدی و فرهنگی و فعالیتی، وجود نشانه‌های متمایزکننده آن با سایر محلات شهر، وجود فضاهای تعامل اجتماعی و مشارکت فعالانه و نظارت است. (Habiby, 2000, pp. 32-39) هر محله دارای ساختاری است که آن را از محله مجاور متمایز می‌نماید. این ساختار بازتاب ماهوی و صوری ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی ساکنین محله است. ساختار محله، شبکه‌ای است که در آن ارتباطات اجتماعی در سطح محله به شکل‌های متفاوت به وقوع می‌پیوندد، (Hodsani, 2004).

تولید فضاهای پایدار در بستر جغرافیا و فرهنگ اسلامی - ایرانی نیاز به بازتعریف بسیاری از روابط اجتماعی - فضایی دارد، یکی از این‌ها عرصه‌ها، محله است که با ورود جریان نوسازی و اصول مکتب مدرنیسم به شهرها در ایران تقریباً همه اصول و مناسبات اجتماعی و فضایی حاکم بر شهرهای سنتی و محلات سنتی همچون جایگاه و اهمیت خانواده، همسایه و... منسوخ شده و یا در حال از بین رفتن است. به نظر می‌رسد، بازتعریف محله و سایر فضاها و ارکان شهری نیز در چارچوب اصول اجتماعی اسلامی - ایرانی اما در قالب‌های جدید و معاصر به‌طوری‌که بتواند با جاذبه‌های شهر مدرن رقابت کند و مناسبات اجتماعی را برگرداند، اولویت اساسی و مهم برنامه‌ریزی شهری درون‌زا، است.

این پژوهش در محدوده محله بنیاد شهرقم به بررسی میزان پایداری محله بنیاد(شهرک امام خمینی) و با توجه به واحد تحلیل و مشاهده افراد ساکن در محدوده ی این محلات بوده، حجم جامعه‌ی تحقیق با در نظر گرفتن جمعیت تقریبی محله حدود ۵۰۰۰ نفر که از طریق فرمول کوکران ۳۸۴ نفر با سطح اطمینان ۹۵٪ محاسبه گردیده است، ابزار

تحقیق یک پرسشنامه محقق ساخته، در یک طیف پنج سطحی لیکرت می باشد. سنجش میزان پایداری با توجه به ۷ شاخص و ۶۴ گویه که گویه ها و شاخص ها نیز بر اساس و با توجه به مستندات قرآنی و روایی استخراج گردیده، و تجزیه و تحلیل داده ها از روش تفاوت میانگین ها در محیط نرم افزار spss استفاده شده است.

پیشینه

ایده باغ شهر هوارد^۱ ۱۸۹۸ و ساخت باغ شهر های لچورت^۲، ۱۹۰۳ و باغ شهر ولوین^۳، ۱۹۱۹ (Schaffer, 1992) را می توان آغاز تلاشی در راه ایجاد نظم فضایی جدید شهر بسمت محله گرایی و خانه سازی بهتری کاهش سلطه مکتب شهرسازی مدرنیزم دانست. به نظر می رسد، پژوهش های صورت گرفته در موضوع محله های شهری اعم از شهرهای مدرن و اسلامی گسترده و در سالهای اخیر به علت اهمیت یافتن رویکرد محله محوری شهرها روبه فزونی است.

(Rafieyan, 2011) در مقاله "بازآفرینی شهری و رویکرد ایجاد و توسعه محلات سنتی شهری" ضمن تعریف محله و روند تاریخی تحولات محله به جنبش یا نهضت نوشهر گرایی بر اساس رویکرد TND^۴ در شهرهای آمریکا می پردازد؛ و با معرفی اهداف اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در سطح محله همچون بهبود وضعیت اشتغال، خلق ثروت، افزایش عدالت و امنیت و ایمنی، هویت بخشی، کاهش آلودگی ها و افزایش فضای سبز و... به اصول اساسی این رویکرد، مدل فشرده، اختلاط کاربری ها، تنوع در حمل و نقل، مسکن متنوع، پیاده روی و... نیز بررسی می کند.

سعید غلامی و ابوالفضل مشکینی (۱۳۹۲) در مقاله ای به شناسایی الگوی فضایی از شهر ایرانی - اسلامی و ارائه الگوی فضایی محله بر اساس اصول بنیادین دین اسلام از جمله توحید، معاد و نبوت. و چگونگی تحقق این اصول در فضای کالبدی محله در پایان نامه کارشناسی ارشد خود پرداخته و به طراحی و ارائه الگوی می پردازد؛ که مسجد در مرکز جغرافیایی محله و خدمات محله در اطراف آن به صورت پیوسته قرار دارند.

طرح مسأله

قبل از صنعتی شدن و توسعه ناشی از مدرنیسم محلات شهری رشدی بطئی و تدریجی داشتند و ضمن حفظ ارزش های طبیعی، اجتماعی و کالبدی به نیازهای فردی و اجتماعی ساکنان پاسخ می دادند (Rafieyan, 2011). اما شهرهای امروزی ما با مشکلاتی روبرو هستند که در گذشته نزدیک کمتر با آن ها درگیر بودند. پایداری فرهنگی - تمدنی ایران در طول هزاره ها و قرن ها محصول پایداری زیرساخت های اجتماعی - فضایی این سرزمین علی رغم تکثر و تنوع افتراق ساز است. به نظر می رسد بخش مهمی از چالش ها و مشکلات ناپایداری های اجتماعی و آشفتنگی و عدم تعادل در نوع و اندازه نیازهای اقتصادی - اجتماعی و کالبدی - زیست محیطی محصول و نتیجه فرهنگی، ناسازگار است که موجب تضعیف ارزش های بومی و اسلامی - ایرانی، هویت محله ای و اجتماعی آن، و ایجاد بدعت های جدید در زندگی شهری گردید. و علی رغم تمرکز و تراکم بیشتر انسان ها هر روز نسبت به یکدیگر

^۱ Howard

^۲ Letchworth

^۳ Welwyn

^۴ Traditional Neighborhood Design

بیگانه‌تر شدند. این جریان تحول نه تنها مختص فضاهای مسکونی جدید غالباً مرتفع و عمودی که اتومبیل محور و مدار توسعه و انسان نیز عنصر فرعی و حتی فراموش شده‌ی این جریان می‌شود؛ بلکه محلات قدیمی‌تر نیز، به دلایل متعدد انسجام وحدت همه‌جانبه خود را از دست داده و این ساختارهای فضایی نمی‌توانند پاسخگوی نیازهای امروز آنها باشد. پاسخ به نیازهای جدید و ضرورت الگویی کارآمد از محله و متناسب با شرایط امروز بویژه سازگاری جغرافیای ایران اسلامی که با نگاهی فراگیر به گذشته و آینده بتواند سطح مطلوبی از پایداری اجتماعی و فضای یرا بوجود آورد، بردوش متخصصان مسائل شهری بخصوص برنامه ریزان است.

مباحث نظری

الگوهای محله‌ای

الگوها محیط را قابل درک می‌سازند، بازشناسی آن‌ها از این جهت اهمیت دارد که می‌توانیم به یاری‌شان، دنیای اطراف خویش را درک نموده و نوعی زبان توصیف و تحلیل را نسبت دهیم. " (Daneshpoor, 2013, p. 362). محله، ساخت و بافت آن و چگونگی شکل‌پذیری و شکل‌گیری آن یکی از این الگوهاست. ضرورت شناخت مفاهیم فضا از سویی و شناخت ویژگی‌های فرهنگی بومی و تاریخی محله از دیگر سو و نیز معیارهای شناخت استخوان بندی می‌تواند ما را به ساخت الگوهای ذهنی رهنمون شده و توانایی شناسایی عناصر استخوان بندی محله را ممکن سازد. این امر تعریف دستور زبان و واژگان ساخت محله را هموار ساخته و کاربست آنها را برای عینیت بخشیدن به الگوهای ذهنی را میسر می‌سازد. (Habiby, 2000, pp. 32-39).

بازتاب‌های نهضت شهرسازی مدرن بر زندگی اجتماعی از جمله انفکاک و از هم گسیختگی اجتماعی زمینه ورود به طراحی الگوهایی جدیدی از محیط‌های مسکونی از صد سال گذشته برای افزایش تعاملات اجتماعی با دو رویکرد؛ نگاه به گذشته بنام تجربه‌گرایی^۱ و نگاه به آینده با نام خردگرایی^۲ بوجود آمده است. (Broadbent, 1990) هدف مهم طراحان استقرار نهادهای اجتماعی محله در محیط‌های کالبدی طراحی شده است. این هدف را خرد گرایان با طراحی مبتنی بر پیش‌بینی زندگی آینده و تجربه‌گرایان با استفاده از تجربیات گذشته مردم و طراحان دنبال کرده‌اند. این دیدگاه‌های فکری در دو جریان "نهضت باغشهرها" و "کنگره معماری مدرن" به دو روش مختلف تدوین یافتند؛ و هر دو آثار اجتماعی و کالبدی مهمی بر طراحی مجموعه‌های مسکونی بعدی گذاشتند (Jacobs, 1987). نتیجه کار خردگرایان را در ساختمان‌های مرتفع و نتیجه طراحی‌های تجربه‌گرایان نیز به محلات سنتی جدید منتهی شده است. به نظر می‌رسد آنچه در پایان فرآیند تحولات محله‌گرایی و تحولات الگوهای محله از قرن گذشته تا امروز رخ داده نزدیکی شدن این دو دیدگاه بوده است و به ترکیبی از ظرفیت‌های محلات سنتی و محلات مدرن نتیجه آخرین تلاش‌های برنامه ریزان و طراحان شهری برای دستیابی به سطح مطلوبی از پایداری اجتماعی به همراه کیفیت‌های محیطی و کالبدی انجامیده است. هدف اساسی در این پژوهش ضمن تشریح مختصر از تعدادی از مهمترین الگوهایی از محلات مدرن و فرامدرن تبیین و توصیف الگوی محله شهر

¹.Rationalism

².Empirism

اسلامی - ایرانی است؛ که به نظر می‌رسد، می‌تواند ظرفیت‌های بیشتری در جهت پایداری اجتماعی فضایی ارائه کند.

-**الگوی باغ شهرابنزر هوارد (۱۸۵۰-۱۹۸۰):** شهر هوارد دارای شش محله و شش بلوار منشعب شده از مرکز شهر هستند. خود اتکایی، خود اشتغالی، استقلال، تعادل اجتماعی - اقتصادی و... از ویژگی‌های آن است. (Ziyari, 1999, pp. 19-24) محلات شهری یا ward ها در باغ شهر هوارد بعنوان عنصری از ساختار باغشهر واحدهای خودکفایی هستند که دارای ۵۰۰۰ نفر جمعیت بوده و با پای پیاده دسترسی به امکانات میسر است کودکان برای رفتن به مدرسه و خانواده‌ها برای خریدهای روزانه نیازی به اتومبیل نداشته و پیاده به مقصد می‌روند. (Enifar, 2013, p. pp.41): محلات هوارد در مقیاس روستا که مراکز شهری ساخته شده در ایستگاههای قطار را احاطه می‌کرد، (۱۹۰۴) میلادی توسط آنوین و پارکر به کارگرفته شد و در سال (۱۹۱۹) در طراحی باغ شهر وین تکرار شد. (Freestone, 1898, pp. 1-22) امتیاز مهم محلات باغشهر هوارد. دسترسی به امکانات و خدمات بصورت پیاده و فضای سبز فراوان در اطراف محیط‌های مسکونی و محلات را می‌توان مشاهده نمود. اما بدلائل متعدد الگوی محله ای شهر هوارد همچون گسست و پراکندگی کالبدی، هزینه بر بودن و توسعه سریع شهرها نتوانست کاملاً موفقیت آمیز باشد.

الگوی واحدهمسایگی کلرنس پری؛ بلوک‌های مجتمع شده مسکونی بجای بلوکهای خطی / خیابان‌هایی با کارکرد تخصصی / تفکیک کامل حرکت پیاده و سواره با ایجاد سلسله مراتب دسترسی / واحد مسکونی با اتاق نشیمن و خواب به سمت فضای سبز و پارک و اتاق‌های سرویس بسمت خیابان دسترسی پیاده و... (Stein, 1957, pp. 4-43) واحد های همسایگی گسترده ترین الگوی محله ای مدرن برای سازش با سبک زندگی مدرن در شرایط تراکم های شهری مدرن است. محله رادبرن نیوجرسی به عنوان الگویی تأثیر گذار مورد تقلید الگوهای بعد از خود قرار گرفت. واحدهای همسایگی باید هم خانه‌ها و هم محیط آنها را پوشش دهد در حدی که وضعیت آخر آن محله نظر تمام تسهیلات عمومی و شرایط لازم میانگین خانواده را در جهت آسایش و رشد مطلوب در جوار خانه‌ها فراهم آورد.. (papoliyazdi, 2004, p. 88) واحد های همسایگی اشتاین و پری در ایجاد خود اتکایی محله و سرمایه های اجتماعی را هر چند گذرا در شرایط گسست های اجتماعی شهر مدرن به الگویی گسترده تبدیل شد تا بخش اندکی از ضعف های اجتماعی شهر مدرن را پاسخگو باشد. انسان محوری در شهر مدرن بنا ساختارهای کالبدی جدیدی اهمیت هر چند اندک یابد. اما این الگوها نوع جدیدی از جدایی گزینی طبقه ای و اقتصادی را تقویت می‌کند. حتی برخی از پژوهشگران جیکوبز، گنز و آیزکس^۲ در کارایی و پایداری تعاملات اجتماعی واحد های همسایگی تردید جدی دارند. (Enifar, 2013, p. 42). از نگاه ملوین وبر^۳ نیز کارایی واحدهای همسایگی برای حصول اهداف اجتماعی، همانند یکپارچگی اجتماعی، تقویت زندگی جمعی و ظرفیت آن بعنوان ابزاری برای ترمیم اجتماعی مورد تردید قرار داده است. (Behtash, 2015, p. 10)

^۱. Clarence arthur Perry

^۲. scaas

^۳. Melvin Webber

الگوی محله عمودی (Schaffer, 1992): در ساختمانهای بلند مرتبه لوکوربوزیه^۱ در فرانسه و مجتمع مسکونی ماری جمع بندی دیدگاههای لوکوربوزیه برای ساخت مسکن انبوه است. تراکم جمعیت در شهر و محلات لوکوربوزیه ۳۰۰۰۰ نفر در هکتار، که رقمی فوق العاده زیاد است در شهر عمودی او، تمايلات انسان اهمیتی ندارد و از او در این مورد که چگونه می خواهند زندگی کنند نمی پرسد. جمله معروف او؛ "خانه ماشینی است برای زندگی کردن در آن" (papoliyazdi, 2004, pp. pp.84-85) مجموعه مسکونی ماری در فرانسه که مجموعه خوداتکا شامل ۳۳۰ واحد مسکونی در یک ساختمان ۱۷ طبقه که در محیط سبز وسیعی ساخته شده است، امکانات خرید در یکی از طبقات میانی مجموعه و مهد کودک و مابقی امکانات عمومی روی بام ساختمان طراحی شده است این مدل عام را طراح آن به منزله اجتماعی کامل و مجموعه ای خود اتکا پیشنهاد داده است، چنین اجتماعی را اگرچه توسط جامعه شناسان، اجتماعی با توانایی محدود نامیده می شود، می تواند تا حدودی احساس زندگی در اجتماع محلی منسجم را به وجود آورد. (Enifar, 2013, p. 41) منتقدان محلات عمودی معتقدند که ساختمان های بلند کیفیت زندگی شهری را به شکل های مختلف پایین می آورد، و با زیر پا گذاشتن ارزش ها و سنت ها زندگی نامناسبی در شهرها فراهم می آورند. این ساختمان ها برعکس طبیعت و برعکس محیط زیست عمل می کنند و مقیاس محیط و جریان هوا را نیز بر هم زده و علیه انسان نیز عمل می کنند، زیرا انسان ها را از هم جدا کرده و زمینه وقوع جنایات را فراهم می سازند. (Bemaniyan, 2011, pp. 102-103)

- الگوهای مبتنی بر نظریه نوشهرگرایی^۲: (Gholamreza, 2014, p. 6)؛ نوشهرگرایان معتقدند که بازگشت به الگوی محلات سنتی برای ایجاد جوامع پایدار و کارا لازم است و توسعه سنتی محلات در کانون توجه آنان قرار دارد؛ اگر چه در زمینه توسعه های مسکونی جدید به وجود آمده ولی همواره بر توسعه های درون بافت و اصلاح بافت های موجود تاکید کرده است و مخالف گسترش بیش از حد و اندازه شهر در نتیجه هدر رفتن زمین می باشد (APA.2000:15) نوشهرگرایی سعی می کند با ایجاد کاربری های مسکونی مختلط از آپارتمان گرفته تا خانه های تک خانواره با هر سطح قیمتی ساکنینی با سطوح در آمدی مختلط داشته باشد. و با توسعه فشرده از سکونتگاه های حیاتی و محیط طبیعی حفاظت کند (Sara, 2010, p. 51) نوشهرگرایی با تاکید بر خصوصیات کالبدی سنتی در پی رسیدن به درسهایی از شهرگرایی سنتی برای یافتن راه حل هایی در پاسخ به دغدغه های منطقه ای و شهری معاصر است. (Dunny, A & Plater_Zyberk, 2010)

- الگوی محله ای حمل و نقل محور^۳ (TOD)؛ هر TOD یک محله متراکم و فشرده ایست که ترکیبی از فروشگاهها، خانه ها و ادارات را در یک منطقه فشرده و قابل پیاده روی به دور یک ایستگاه حمل و نقل عمومی در ده دقیقه قابل طی کردن باشد... بدین ترتیب رابطه مستقیمی میان حمل و نقل عمومی و کاربری زمین، برقرار می شود. ایده اصلی این بوده است که نقاط مبدأ و مقصد بیشتری در فاصله قابل پیاده روی از ایستگاه حمل و نقل قرار بگیرند و افراد بیشتری از ایستگاه استفاده کنند (Madanipoor, 2008) بنابراین تراکم زیاد محلات مسکونی، حمل و نقل ریلی

¹ Le Corbusier

² NewUrbanism

³ Transit Oriented Development

کارآمد، فاصله مناسب پیاده روی تا ایستگاه و استفاده حداکثری از حمل و نقل عمومی بویژه ریلی و... از ویژگی های اصلی محلات است.

- **الگوی محله سنتی^۱ (TND)**؛ محله های مسکونی موسوم به سنتی جدید به شکل شهرکهای چند منظوره و خود اتکا، به عنوان یکی از جایگزین های مجموعه مسکونی برنامه ریزی شده طراحی شده اند (Katz, 1994) که در دهه ۱۹۹۰ میلادی در آمریکا مطرح شد، با طراحی های ارائه شده زندگی حومه های شهری را بدلیل فقدان مفهوم بنیادین شهرهای کوچک سنتی، از قبیل پیاده، مرکزیت و حریم قابل تشخیص، تنوع کارکردها و گوناگونی بافت جمعیت ساکن و فضاهای باز عمومی تعریف شده و قابلیت دسترسی برای عموم، مورد نقد قرار داده است. (Enifar, 2013, p. 45) همچنین کتابچی به نقل از سن آورده است؛ ویژگی دیگر TND، الگوی خیابان شبکه ای با ارتباطات اصلی و دیگر گونه های خیابان مثل بلوارها، جاده ها، مسیرها و کوچه ها و خیابان های کوچک است. خصوصیات این خیابان ها عبارتند از: دارا بودن پیاده روهای وسیع، فضای سبز خیابانی پارکینگ کنار خیابان و سرعت مخصوص ترافیک است. این TND ها از لحاظ مقیاس وسعت منطقه ای کوچکتر از TODها هستند و بیشتر متکی بر شبکه ی راه های جاده ای و تندراه های شهرهای اصلی هستند. (Sen, 2005: 491-492).

- **الگوی محله ای سرزنده LN^۲**؛ میزان سرزندگی برای ساکنان نیز بیش از هر چیز به کیفیت زندگی ساکنان محله مرتبط می داند. سرزنده بودن با فراهم شدن تسهیلات عمومی، شرایط ایجاد تعامل اجتماعی، فضای سبز، امنیت، حس زندگی در اجتماع محلی که با طراحی محیطی مناسب همچون ترکیب کاربری ها، تراکم مقیاس خیابان و... می توان به ایجاد حس اجتماعی کمک کرد. و همچنین فضای سبز مناسب و دیگر عوامل طبیعی چون نور، آب، انرژی خورشیدی و... که باعث زیست پذیری بیشتر می گردند، موجب زیست پذیری محیط می شوند. (Brownell: 2007, 8-40) در الگوی محلات سرزنده مانند طراحی محلات سنتی حدود ۷۰ درصد از محله در محدوده پیاده روی قرار می گیرد. واز معایب آن نیز گسست فضایی ناشی از عبور خیابان از مرکز محله که موجب می شود کیفیت فضایی و انسجام اجتماعی محله تضعیف گردد. (Behtash, 2015, p. 15)

- **الگوی محله ای دروازه دار^۳**. (Behtash, 2015, p. 18): به نقل از موریس؛ محلات دروازه دار در شهرهای معاصر بیش از هر چیز در جهت افزایش امنیت با کنترل های فیزیکی و انسانی بیشتر برای گروه های خاصی از شهروندان همچون گروه های شغلی و یا طبقات مرفه پیش بینی شده است. محله های دروازه دار، طیف وسیعی از انتخاب هایی را که در اختیار ساکنین قرار دارد، منعکس می کنند. افراد ثروتمند می توانند برای داشتن یک زندگی کاملاً شخصی و امنیت بیشتر به مناطق دروازه دار نقل مکان کرده و در نتیجه خود را از بافت شهری جدا نگه دارند. محله های دروازه دار و یا دیواردار عمق نگرانی امنیتی در شهرهای معاصر را نشان می دهد. جرم، ترافیک، از دست دادن ارتباط و ترس از عجین شدن با یکدیگر (Morris: 1996, Blankley and Snyder: 1997) بخشی از دلایل طراحی

^۱. Traditional Neighborhood Design

^۲. Livable Neighborhood

^۳. Home Zone

محلات دروازه دار بویژه برای قشرهای خاصی از جامعه شهری مدرن است، شرایط جدایی‌گزینی اجتماعی را برای شهروندان تشدید می‌کند.

-جمع بندی الگوهای مدرن؛ در فرآیند تحولات و تکامل و شاید دور و تسلسل انواع الگوهای محله‌ای و همسایگی طی حدود یک قرن اخیر و بویژه نیمه دوم قرن ۲۰ میلادی با اهداف مهمی همچون؛ افزایش حس و تعاملات اجتماعی، ایجاد امنیت و تقویت زندگی جمعی، شکل گرفته است. دست آوردهای محله‌گرایی در الگوهای مختلف مبهم و پیچیده است. بدلیل سایه سنگین مکتب نه‌چندان مدون مدرنیسم بر شهرسازی جدید و در واقع جزئی‌جدایی ناپذیر بودن از آن، الگوهای محله‌ای مدرن حتی الگوهای نوشهرگرایی انتظارات اجتماعی و نزدیک شدن انسان‌ها را در حد مطلوبی برآورده نساخته‌اند درجدیدترین الگوها نیزهم مسأله امنیت محله و تعاملات اجتماعی همچنان مسأله اصلی است و یا به شکلی دیگر ظاهر شده است، همچنانکه در جدیدترین الگوها، مثل محلات دروازه دار، ترس از ناامنی‌ها باعث از هم‌گسیختگی و جدایی‌گزینی طبقاتی گردیده است. در جدول زیر برخی از مهمترین مشکل‌ها و راه‌حل‌ها که توصیف الگوهای محله‌مدرن هستند، دیده می‌شوند.

جدول شماره (۱) مسائل اساسی و راه‌حل‌های محلات مدرن

جدایی از طبیعت - بی‌عدالتی - گرانی مسکن - ناامنی - کیفیت محیطی پایین - کاهش تعاملات اجتماعی - نبود حس مکان - زشتی شهرها - کیفیت محیطی پایین - مهمترین مسائل و مشکلات الگوهای مابین محوری - ضعف مشارکت مردمی - بی‌هویتی - توسعه نامتوازن و ..	مهمترین مسائل و مشکلات الگوهای مابین محوری - ضعف مشارکت مردمی - بی‌هویتی - توسعه نامتوازن و ..
الگوهای طبیعی - مسکن اجتماعی - آموزش - محله‌گرایی بلندمرتبه‌سازی - تفکیک عمودی - دسترسی آسان به امکانات محلی - رونق بازارمسکن - اختلاط کاربریها -	مهمترین راه‌حل‌های ارائه شده برای واحدهای هماهنگ - کنترل دسترسی - پیاده‌محوری - راه‌های دروازه‌دار - محصور کردن - مشارکت دادن مردم در همه مراحل - نیروهای حفاظتی و ..

Source: research findings 2015-2016

محله پایدار شهر اسلامی - ایرانی

با ورود مهاجرین به مدینه و تقسیم زمین به‌وسیله پیامبر (ص) بین قبایل در مدینه محله‌هایی شکل گرفتند (Okhovvat, 2009, p. 123) با ورود فرهنگ اسلام در شهرهای ایران و فروریختن نظام طبقاتی و دیوارشهرستان نیز محله‌هایی بر مبنای قوم و قبیله و مذهب در اطراف شهرهای ایران به وجود آمدند در شهرهای اسلامی تا آنجا که فرهنگ اسلامی در اولویت است و یا مردم آموزه‌های اسلامی را برنامه عمل زندگی خود قرار می‌دهند. ارتباط اجزای شهر و محلات و فعالیت‌ها و رفتار مردم به‌وضوح قابل تشخیص است. مسجد به‌عنوان مهم‌ترین عنصر فرهنگی در شهر اسلامی نقش اساسی در ساماندهی فضا را بر عهده دارد و کانون ارتباط بسیاری از اجزای کلی شهر همچون محله است. شهر بدون عناصری مثل مسجد و مدرسه و بازار و محله سنتی و... تشخیصی ندارد. مسجدمرکز مدیریت و ساماندهی فرهنگ و روابط و مناسبات اجتماعی محله در شهر اسلامی است.

"مسجد نمادی از هویت و قدرت و صلح و عدالت است... این مسئله قدرت جمعی را ارتقا داده و سلسله‌مراتب وفاداری را تعریف می‌کند. اختلاف جامعه را حل نموده و خواهان انسجام اجتماعی است. محدودیت‌ها و کنترل رفتارهای انسانی را بیان داشته و بر وابستگی و اعتقادبشر به خداوند از طرق معنوی تأثیر می‌گذارد." (Okhovvat, 2009, p. 139)

برنامه‌ریزی شهری پایدار بر این اصل استوار است که فضای یک شهر درون محله شکل می‌گیرد و بر پایه آن تداوم می‌یابد (Azizi, 2006) پرداختن به موضوع فضاها و عرصه‌های خصوصی، نیمه‌خصوصی، نیمه‌عمومی، عمومی می‌تواند جایگاه قابل ملاحظه در محیط مسکونی داشته باشد. (Habiby, 2000, pp. 32-39) مامفورد چنین اعتقاد

دارد که همبستگی اجتماعی، ارتباطات چهره به چهره و متقابل، درک و ارزش زیبایی شناختی فضای شهری، در این فضاها محقق می‌شود. واحدهای محله به دلیل اندازه خود می‌توانند موجبات مشارکت مردم در شکل دادن به محیط را فراهم آورند. مرکز محله، حس مکان و مرکزیت را تقویت می‌کند. انواع گونه‌های مسکونی و کاربری‌های مختلط در محله ایجاد می‌شود تا ترکیبی از سطوح اجتماعی و اقتصادی مختلف در محله ایجاد گردد (Azizi, 2006). عوامل پایداری محلات سنتی و قدیمی شهرهای ایران، وجود هویت مستحکم محله‌ای اعم از هویت کالبدی و فرهنگی و فعالیت، وجود نشانه‌های متمایزکننده آن با سایر محلات شهر، وجود فضاهای تعامل اجتماعی و مشارکت فعالانه و نظارت است. (Habiby, 2000, pp. 32-39) در محلات مسکونی شهر اسلامی - ایرانی به واسطه پیچیدگی و تداخل فراوان ساختار شبکه فضاهای عمومی تا خصوصی نوعی پیوستگی میان فقیر و غنی است. چنین تراکم ظاهری بازتابی از مفهوم امت خواهد بود و سبب یکپارچگی و تعامل اجتماعی میان شهروندان خواهد بود. (Heshm, 2008) این موضوع حاصل اصل مهم و اسلامی یعنی اصل عدالت است که به توازن و تناسب تعریف می‌شود و شامل موزون بودن، نفی هرگونه تبعیض، رعایت حقوق افراد و عطا کردن حق هر ذی‌حق است علاوه بر این تمایل افراد به حفظ خلوت و دستور شریعت اسلام به کنترل دید و حفظ محرمانیت سبب جدایی عرصه‌های عمومی و خصوصی در شهرهای ایرانی - اسلامی شده است، بنابراین مهم‌ترین ویژگی فضاهای شهر ایرانی - اسلامی را می‌توان سلسله‌مراتب درون‌گرایی حد و حریم و اندازه دانست (Mozafar, 2012, p. 8) بنابراین مجموعه‌ای از عوامل کالبدی و اجتماعی و اقتصادی با زیر بنای اصول اجتماعی - اقتصادی دین اسلام که نتیجه آن شکل‌گیری سلسله‌مراتبی از فضاها و ویژه شهر و محله اسلامی و همچنین پدیده‌ای بنام امت اسلامی زمینه پایداری محله و سپس شهر اسلامی - ایرانی را رقم می‌زند. بخش مهمی از این نتایج فضایی و اجتماعی محصول احکامی مثل حفظ حریم‌ها، تشکیل و حفظ خانواده، اهمیت و تأکید بر روابط همسایگی، اصل مهم عدالت و... است. بطور کلی اجرای دستورات شرع در سطوح مختلف فردی، خانوادگی، محله و شهر به مرور زمان منجر به تولید فضاهای متناسب با این دستورات در شبکه معابر، بازارها و بارچه‌ها و مراکز مذهبی مثل مساجد و حسینیه‌ها و... می‌گردد.

الگوی محله اسلامی - ایرانی

جدول شماره (۲) مبانی نظری الگوی اجتماعی محله شهر اسلامی - ایرانی

پایداری اجتماعی	قوانین و دستورات	سلسله مراتب	دیدگاه	الگوی اجتماعی
تعامل خانوادگی و احساس تعلق	ازدواج حفظ نصف دین - حفظ خانواده و پرهیز از طلاق - خانواده عمودی یا سلسله مراتب خانوادگی - ضرورت احترام به والدین - احترام به خویشان - فرزندان زیاد - صلح ارحام و حرمت خویشاوندی - رکن مهم امت اسلامی - ...	خانواده	اندامواره	محله شهر
تعامل اجتماعی و احساس تعلق	- تا چهل خانه از هر طرف - احترام همسایه - یاری و کمک به همسایه - عدم تجسس و حفظ اسرار - گذشت از لغزش‌ها - خوشرفتاری با همسایه - حسن همسایگی - رسیدگی به همسایگان نیازمند - جویا شدن از احوال همسایه - پوشاندن عیوب - صبوری در برابر آزار همسایه - عیادت از همسایه - مریض - مشایعت هنگام مرگ - ...	همسایه	وحدت در کثرت و وحدت	اسلامی - ایرانی
امنیّت و احساس تعلق	نهی از سرک کشیدن در خانه همسایه - ملعون بودن همسایه آزار - نهی از منکر همسایه - قبل از خرید خانه پرسش از همسایه - ...			
مشارکت اجتماعی و احساس تعلق	- قبول احکام خداوند به عنوان قانون مطلق / راه رسیدن به خوشبختی امر به خوبی و نهی از بدی‌ها / برادری و اخوت بی نظیر / پاچنگ زدن به ریسمان الهی / - ایجاد محبت قوی در دل‌ها با امامت جامعه / محترم بودن جان و مال و ناموس مسلمان - همکاری و سبقت در کار خیر - احساس مسئولیت نسبت به فقرا - و ...	مردم (امت)	قلب محله (مسئدیریت مسجد محور)	

Source: research findings 2015-2016

مهندسی اجتماعی در ظرف کالبدی محله پیش نیاز حرکت به سمت شهر اسلامی پایدار، پویا و بالنده است.

جدول شماره (۳) مبانی نظری الگوی فضایی محله شهر اسلامی - ایرانی

پایداری فضایی	اصول، قوانین و دستورات	سلسله مراتب	دیدگاه	الگوی فضایی
کیفیت محیطی و کیفیت زندگی	خانه محل آرامش - نکاستن از مصالح ساختمانی - عدم سکونت در خانه خراب و ناایمن - ساختن مسکن در مواضع خطر مثل مسیر سیل - داشتن خانه وسیع و فراخ - وسعت، شرافت خانه مسلمان - محل پذیرایی - مکان عبادت - درونگرایی و توجه به حریم - و...	خانه	اندامواره	محله شهر اسلامی - ایرانی
امنیت و ایمنی احساس تعلق	تقسیم شهر بر اساس محله (محله بندی) - اصل کرامت انسان - اصل هماهنگی - اصل مرکزیت مراتب - اصل سلسله مراتب - اصل تواضع و پرهیز از تکبر - فضای سبز و محیط زیست - بهداشت و تمیزی - خود انکابی محله و تأمین شغل و نیازهای ضروری و...	محله	مغز (مدیریت شهری با برنامه ریزی تعاملی)	
پایداری شهر	شهر گسترده متعادل - عدم حرکت در ارتفاع جز در مواقع ضرورت - مرکزیت شهر با مسجد جامع یا مکان‌های فرهنگی و مذهبی - آبادانی شهر با احساس تعلق - زیبایی شهر باهم پیوندی با طبیعت، خورشید محوری در تأمین انرژی - هلاکت شهر با فسق و فجور - هویت شهر با نشانه‌های اسلامی - ایرانی - ایمنی با پرهیز از مواضع خطر و محکم کاری، عدم غضب اموال دیگران - امنیت در سایه تعاون و مشارکت و...	شهر		

Source: research findings 2015-2016

برای رسیدن به محله پایدار در شهر اسلامی نیاز به تنظیم روابط فضایی اجزای محله بویژه مکان مناسب مسجد بعنوان قلب محله و سپس سایر اجزای اجتماعی و فضایی محله می باشد. به نظر می رسد با عمل به دستورالعمل هایی که در روایات و آیات برنامه تنظیم روابط فضایی اجزای شهر را بیان می کند بستر تعاملات و پایداری اجتماعی را فراهم می کند.

شهر قم؛ شهر قم در کانون ثقل جغرافیایی ایران و در محل تلاقی شاهراههای ارتباطی شمال و جنوب و شرق و غرب کشور در فاصله ۱۳۵ کیلومتری مرکز سیاسی ایران قرار دارد. هشتمین شهر پرجمعیت کشور و حدود ۱۲۰۰۰ هکتار وسعت دارد،

قدمت شهر قم را به یکی از پادشاهان پیشدادی یعنی تهمورث نسبت داده اند، در کتابی که از عهد ساسانیان به خط پهلوی باقی مانده، و عنوانش "خسروکوزان وزیرکی" است نام قم چنین آمده است. "خسرو از غلام خود موسوم به ریزک خوش آرزو پرسید که بوی بهشت چگونه است؟ جواب داد: اگر بوی شراب خسروانی، سیب شاهی، گل فارسی، شاهسپرم سمر قندی، ترنج طبری، نرگس مسکی، بنفشه اصفهانی و زعفران قمی، بونی بوانی و نیلوفرسیروانی را فراهم آوری از بوی بهشت بویی توانی برد." (Ansariqomi, 2012)

بر اساس نوشته‌های تاریخی پیکر اصلی شهر قم در شرق رودخانه و ده مینجان یا ممجان پدیدار شده است و تاکنون نیز همانگونه باقی مانده است. این ده در واقع نزدیک سکونتگاهی به نام "شهرستان" قرار داشت و به همین خاطر باب "شهرستان" نامیده می شد. دیه ممجان دو دروازه داشته که محوری آنها را به یکدیگر متصل می نموده است. این محور در دوره‌های بعدی به تدریج به بازار شهر قم تبدیل شد. (Pakzad, 2012, p. 146)

. در اوایل دهه سوم هجری شهر قم بدست سپاه اسلام فتح شد. با هجرت شیعیان و یا اعراب اشعری در سال ۸۱ جمعیت شهر روبه فزونی نهاد. (Mohitara, 2016) اما مهم ترین عامل گسترش شهر قم به خاک سپردن حضرت معصومه در این شهر در سال ۲۰۱ ه.ق است از این هنگام مردم به تدریج خانه های خود را به قبرستان و مدفن حضرت معصومه (ع) نزدیک کردند. و به این ترتیب گسترش شهر به سوی مدفن حضرت معصومه پیش رفت.

(Arabzadeh, 2004) با گسترش شهر بویژه در سده سوم ه.ق زمین‌های پیرامون ممجان (مرکز شهر قم) مانند مالون، قزدان و جمر و سگن به یکدیگر پیوستند. وساختمان های شهر تاکنار رودخانه گسترش یافت و بزرگان عرب هریک سراهایی در شهر برای خود ساختند (Pakzad, 2012, p. 190)

روند توسعه فیزیکی و اجتماعی شهر قم همواره با فراز و نشیب های بسیار از بلایای انسانی و طبیعی همراه بوده است. و توسعه فیزیکی قم با توجه به شرایط مساعد و نامساعد روندی کند داشته است. اما با پیروزی انقلاب اسلامی توسعه فیزیکی و جمعیتی شهر قم همچون برخی دیگر از شهر حتی با شتاب بیشتری وارد مرحله جدیدی شد. بطوریکه شهر در آستانه ورود به قرن ۱۴ شمسی و آغاز شهرنشینی نوین و مدرنیسم و انقلاب صنعتی در ایران شهر قم با توجه آمارهای غیر رسمی حدود ۳۵۰۰۰ نفر جمعیت داشته است. اما امروز با گذشت کمتر از صدسال جمعیتی چند ده برابر در خود جای داده است.

جدول شماره (۴) تحولات جمعیتی شهر قم

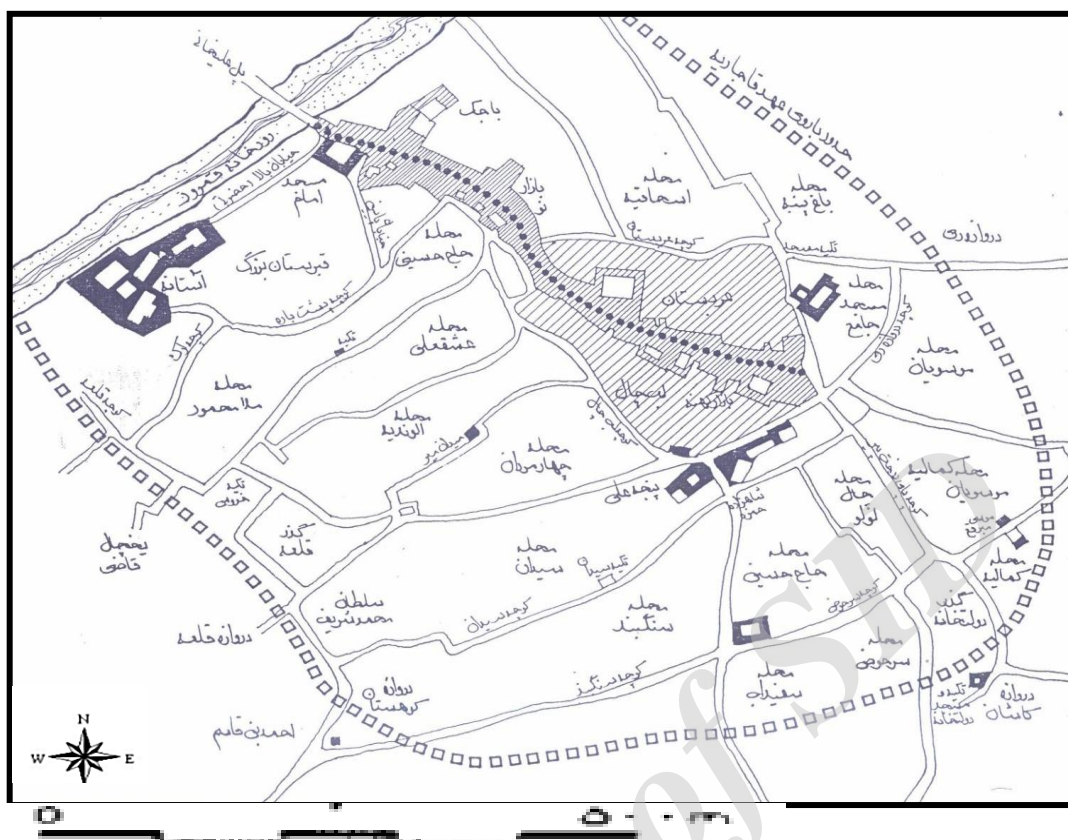
جمعیت	سال	جمعیت	سال	جمعیت	سال
۱۳۴۲۹۲	۱۳۴۵	۲۳۰۰۰	۱۲۶۱	۵۰۰۰۰	۹۷۰ ه.ش
۲۴۷۲۱۹	۱۳۵۵	۳۵۰۰۰	۱۲۶۶	۱۰۰۰۰	۱۱۱۰
۵۴۳۱۳۹	۱۳۶۵	۳۰۰۰۰	۱۲۷۲	۲۵۰۰۰	۱۲۱۴
۷۷۷۶۷۷	۱۳۷۵	۳۵۰۰۰	۱۳۰۱	۲۵۰۰۰	۱۲۳۳
۹۶۴۷۰۶	۱۳۸۵	۵۲۶۳۷	۱۳۱۹	۲۴۰۰۰	۱۲۴۹
۱۰۶۲۶۵۲	۱۳۹۰	۸۱۵۴۰	۱۳۲۷	۱۴۰۰۰	۱۲۵۳
۱۲۰۱۱۵۸	۱۳۹۵	۹۶۴۹۹	۱۳۳۵	۴۰۰۰	۱۲۵۴

Source: Autors & Statistical Center of Iran (1375) & (Mosakazemi, 1378)

بارشدمیانگین ۵/۵ طی دوره چهل ساله ۱۳۳۵-۱۳۷۵ و رشد کندتر حدود میانگین ۳/۳ طی سالهای بعد یکی از شهرهای است که بالاتر از میانگین کشوری ۳/۲ رشد سریعی با جذب جمعیت مهاجر درون استانی و بیرون استانی و مهاجرین خارجی در فرصت کوتاهی به یکی از شهرهای پرجمعیت کشور تبدیل شده است. جمعیت شهر قم از ۹۶۴ هزار و ۷۰۶ نفر در سال ۸۵ به یک میلیون و ۶۷ هزار و ۶۵۲ نفر در سال ۹۰ و به بیش از یک میلیون دویست هزار نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. امروزه شهر قم بعلاوه مراکز مذهبی و علمی متعدد و همچنین خاستگاه یکی از بزرگترین انقلاب های تاریخ کانون توجهات فرهنگی و سیاسی جهانی بویژه پیروان مکتب تشیع قرار گرفته است. (Mohitara, 2016)

علاوه بر جذب مهاجرین از همه اقوام و استان های کشور مهاجرین از حدود یکصد کشور جهان نیز برای تحصیلات مذهبی و علوم اسلامی بویژه مذهب تشیع در شهر قم ساکن هستند. علاوه بر آن جمعیت ده الی پانزده میلیونی گردشگران مذهبی، علمی، درمانی و... از درون و بیرون کشور نیز اقتصاد و فرهنگ و جامعه شهری قم را تحت تأثیر قرار می دهد.

افزایش روزافزون مشتاقان مکتب اهل بیت (ع)، ضرورت ایجاد تسهیلات و ظرفیت های بیشتر برای گردشگران مذهبی - علمی و حتی درمانی در شهر بیش از پیش احساس می شود. توسعه دانشگاهها و مراکز علمی بین المللی با زبان های مختلف و معتبر جهانی نیاز امروز جهان اسلام است که در پایگاه مذهب تشیع باید برآورده گردد.

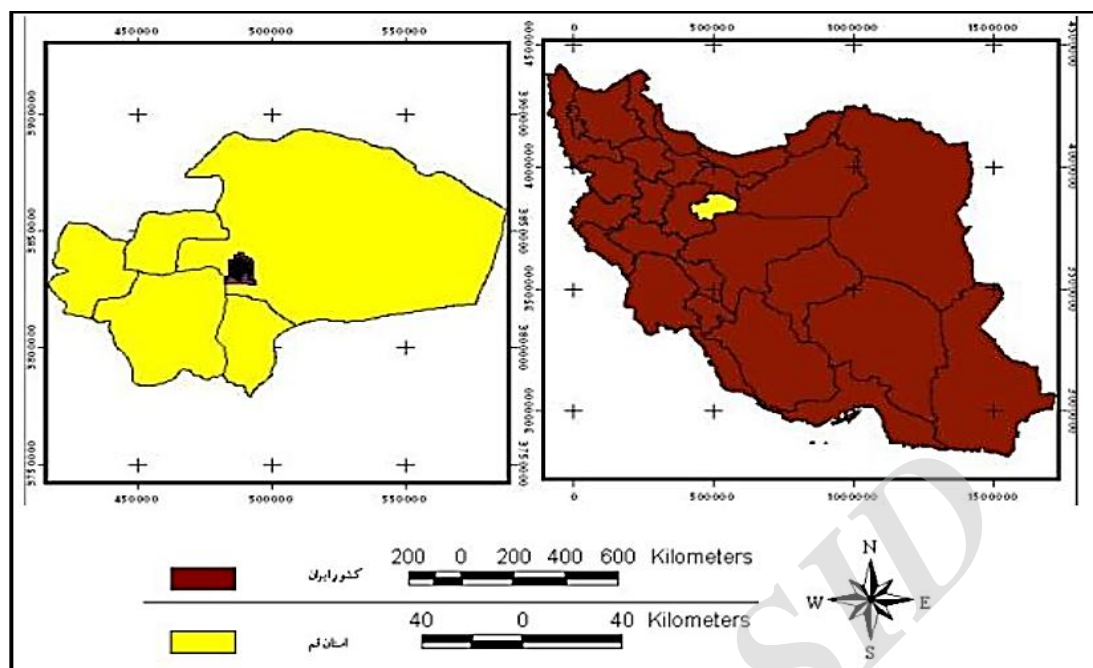

شکل (۱) محلات و زیر محلات شهر قم در دوره قاجاریه (Saeednia:1366)&Pakzad:(1392)

وامروز شهر قم باسابقه سکونت چند هزارساله و نقش پر قدرت مذهبی - زیارتی و علمی - سیاسی دارای عملکرد منطقه‌ای، ملی و فراملی و حتی جهانی می باشد. ظرفیت های فراوان علمی، فرهنگی و مذهبی این شهر موجب توسعه سریع کالبدی - فضایی و جمعیتی آن بویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی گردیده و ساخت و بافت آن از جمله ساختار محله ای همچون بسیاری از شهرها با تأثیری پذیری از اصول شهر سازی مدرن دچار تغییرات اساسی شده است.

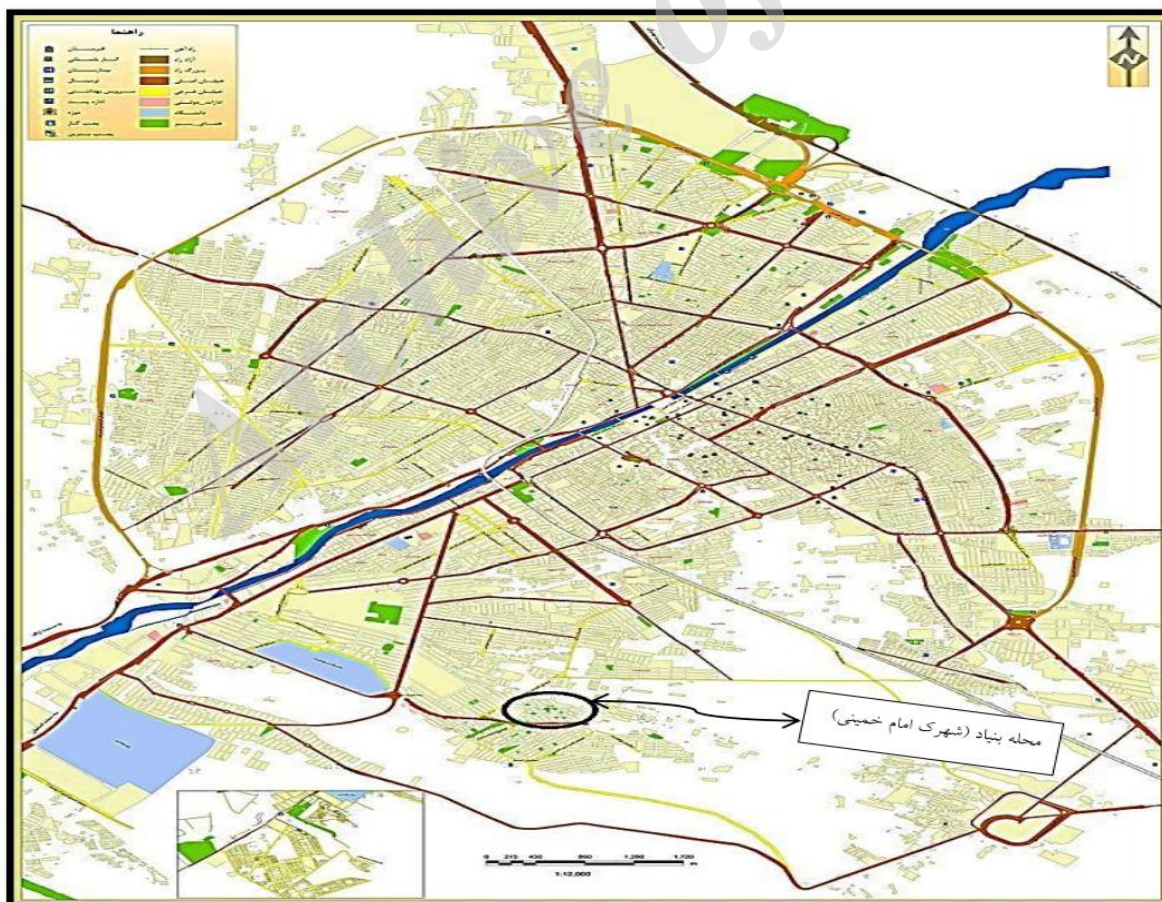
با توسعه تفکر مدرن وبدون توجه به جریانهای منتقد این تفکر در جهان غرب تغییرات کالبدی شهر قم نیز همپای دیگر شهرها ودر شرایطی غیر منطقی تر موجب بهم ریختن سلسله مراتب فضاها ونظم کالبدی وفضایی حاکم بر شهر شد. خیابان کشی ها وبلند مرتبه سازی های غیر اصولی وبدون توجه به ساختار مذهبی و فرهنگی شهر موجب از بین رفتن مفهوم، قلمرو وهویت محله ای در غالب بافتهای جدید شهر گردیده است. نبود انسجام محله ای زمینه کاهش تعامل ومشارکت اجتماعی ونظارت های غیر رسمی مردم وكاهش امنیت فیزیکی وروانی ونیاز شدید به نظارت رسمی را شکل داده است.

این تحولات علی رغم ایجاد بسترخدمات فراوان زمینه بوجود آمدن مسائل و مشکلات فراوان اجتماعی و فضایی همچون تخریب ساختار محله ای وكاهش شدید روابط همسایگی و.. نیزگردیده است. در حال حاضر شهر قم دارای ۸ منطقه شهری است، و محدودده مورد مطالعه در منطقه ۴ آن قرار دارد که خود دارای تقسیمات ناحیه ای برای بخش های خدمات، فضای سبز و.. است.

شکل (۲) موقعیت استان و شهر قم در کشور (Source: Autors& (Mirreh, Informal settlement Index, 1384)

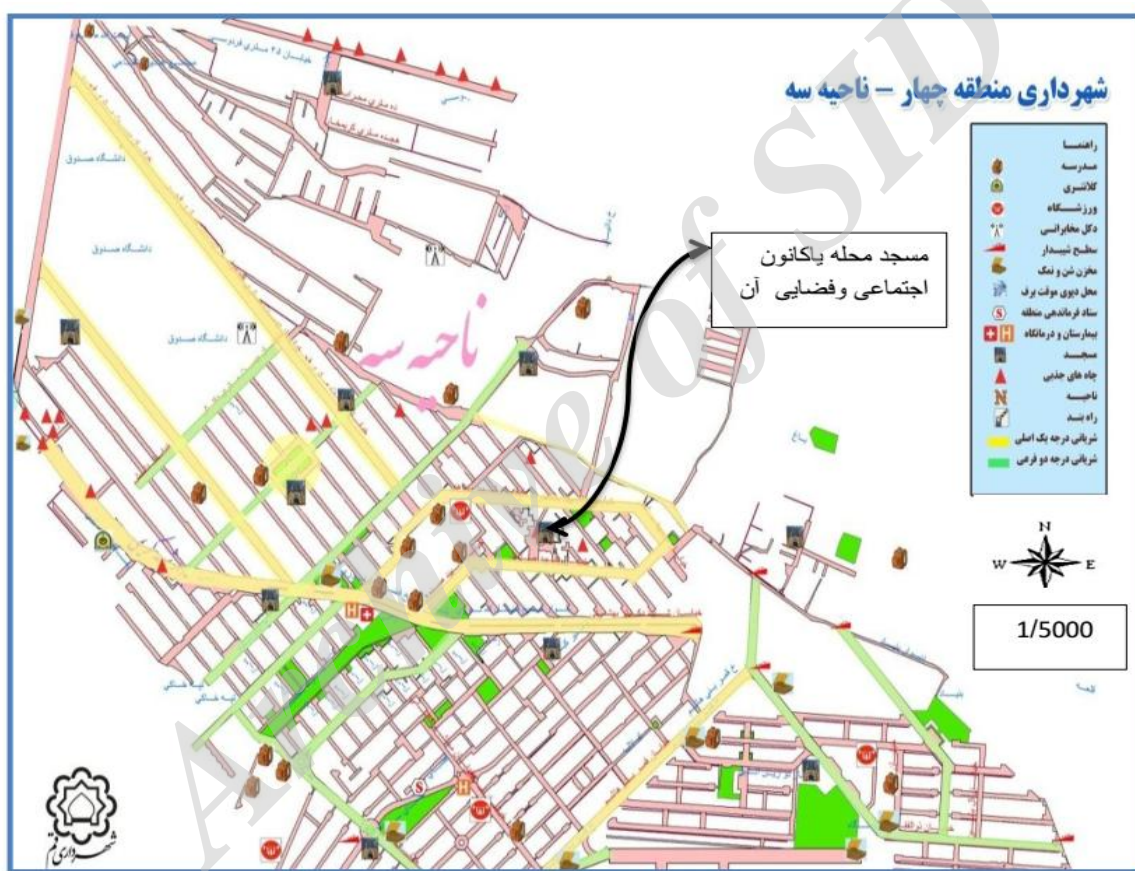
شکل (۳) موقعیت محله بنیاد(شهر

ک امام خمینی) در شهر قم (Source: AutorS& <https://map.qom.ir>

اما شهر، محله بندی مشخصی با مفهوم محله در نظام سلسله مراتب شهر سنتی ویا با مفهوم نظام شهری مدرن همچون بسیاری از کشورهای توسعه یافته، تقریباً وجود ندارد. محله مورد مطالعه با توجه به مرزهای عینی که خیابان اصلی مجموعه های سکونتگاهی دارای حداقل یک مسجد و عناصر دیگری همچون مدرسه و تعدادی واحد تجاری است و با جمعیتی حدود پنج هزار نفر انتخاب گردیده است.

موقعیت و ویژگی های محله بنیاد (شهرک امام خمینی)؛ این محله شهری در قسمتی از بافت جنوبی شهر، در منطقه ۴ شهر داری و در فاصله کمی از دامنه شمالی کوه خضر نبی (س) و نزدیکی گسل کوه خضر انتخاب شده است. در ابتدا همه خانه ها در یک طبقه و حیاط دار برای افراد محروم به وسیله نهاد حمایتی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی در دهه اول انقلاب ساخته شد.

شکل (۴) موقعیت شهرک امام خمینی و مسجد محله در ناحیه ۳ شهری قم Source:Autors : <https://map.qom.ir>

در حال حاضر مسکن غالباً یک طبقه و تک خانواری ودر موارد کمتری دو یا سه طبقه بعلت تغییرات سالهای اخیر دیده می شوند. برنامه ریزی و طراحی مناسب ویژگی های محیطی مناسب از جمله موقعیت و مرکزیت اجتماعی- فضایی مسجد و سلسه مراتب دسترسی ها و حریم ها، پیاده روهای و بوستان های ایمن، خوداتکایی نسبی محله که به علت ایجاد کارگاه های اشتغال در اطراف مسجد است و همچنین به دلیل سرانه مناسب فضای سبز، فضای آموزشی و بهداشتی و فروشگاههای مناسب با استقبال روبرو شده، اقشار مردم با سطح درآمدی ضعیف تا خیلی خوب در کنار هم زندگی می کنند. برای اندازه گیری میزان پایداری اجتماعی و فضایی محله بنیاد یا شهرک امام

خمینی از شش معیار یا شاخص اصلی با ۶۴ گویه استفاده شده است. که غالب این گویه ها مبتنی بر آیات و روایات و یا تأکید علمای دین نیز می باشد.

الف) - تعامل خانوادگی و اجتماعی؛ برای بازیابی شهر اسلامی - ایرانی و الگویی از محله متناسب با آن و متناسب با نیاز امروز و در ازدحام الگوهای بیرونی زائیده مدرنیسم به نظر می رسد باید شروع به بازیابی و بازنمایی خانه و خانواده ایرانی - اسلامی کرد.

اندیشمندان اجتماعی یکی از نخستین شروط شکل گیری محله را وجود تعاملات و روابط چهره به چهره افراد می دانند. (Yazdani, 2015, p. 18)

- وضعیت پایداری اجتماعی در تعامل خانوادگی در بیشتر گویه ها به طور معناداری ($p < 0/1$) بالاتر از حد متوسط قرار دارد. و در بعد طلاق نیز با میانگین 2.23 به طور معناداری کمتر از حد متوسط است؛ بنابراین تعامل خانوادگی در سطح خیلی بالایی قرار دارد. و همچنین وضعیت پایداری اجتماعی در گویه های مربوط به تعامل اجتماعی به طور معناداری ($p < 0/1$) بالاتر از حد متوسط هستند یعنی تعامل اجتماعی نیز همچون تعامل خانوادگی در محله بنیاد بالاتر از سطح متوسط و در سطح بالایی قرار دارد.

ب) - امنیت و ایمنی؛ امنیت را می توان مهم ترین و زیربنایی ترین ویژگی و رکن شهر اسلامی پس از مقوله توحید دانست بدون وجود امنیت دیگر داشته ها و نعمت های انسان تقریباً کم ارزش خواهد شد. برای آبادانی و توسعه هر شهری نیز ایمنی و امنیت شرط اساسی رسیدن به این هدف مهم است. شهری که دارای امنیت است زمینه شکوفایی و رشد سایر استعدادها و ظرفیت ها در آن به وجود می آید. و با تلاش در سایه امنیت می توان از نعمت های دیگر بهره مند شد.

جدول شماره (۵) - تعامل خانوادگی و اجتماعی - امنیت و ایمنی

میانگین	گویه های الف) تعامل خانوادگی و اجتماعی	میانگین	گویه های ب) امنیت و ایمنی	میانگین
۲۰۵۸	۱ همکاری خانوادگی	۴۰۵۴	میزان آلودگی صوتی	۲۰۵۸
۳۰۱۲	۲ صمیمیت با همسایگان	۳۰۷۳	ایمنی پیاده در برابر سواره	۳۰۱۲
۴۰۰۴	۳ طلاق	۲۰۲۳	ایمنی کودکان در فضای تفریح	۴۰۰۴
۳۰۴۶	۴ اعتماد بین همسایگان	۳۰۷۷	ایمنی از مخاطرات طبیعی	۳۰۴۶
۳۰۱۵	۵ ادب و احترام بین همسایگان محله	۴۰۲۷	نبی از منکر (تذکر به متخلفین)	۳۰۱۵
۲۰۵۶	۶ ادب و احترام در خانواده	۴۰۲۳	احساس ناامنی (نگرانی از بزه کاری)	۲۰۵۶
۳۰۵۸	۷ نقش اجتماعی مسجد در محله	۴۰۳۵	مخالفت با سکونت مجرمین (نظارت مردمی)	۳۰۵۸
۴۰۲۳	۸ پذیرش فرهنگ های دیگر	۳۰۶۹	رضایت از امنیت	۴۰۲۳
۴۰۰۸	۹ صله ارحام	۳۰۷۳	نظارت رسمی (عملکرد نیروی انتظامی)	۴۰۰۸
۴۰۲۳	۱۰ اعتماد به همسایگان وهم محله ای			۴۰۲۳
۲۰۹۸	۱۱ رعایت حریم			۲۰۹۸

Source: Research finding 2015-2016

بر اساس گویه های مورد بررسی در شاخص «ایمنی و امنیت»، وضعیت پایداری محله بنیاد مشخص گردید که در بیشتر گویه ها به طور معناداری ($p < 0/1$) بالاتر از حد متوسط و یا در سطح بالایی قرار داشت. همچنین میزان آسایش محله بنیاد از مزاحمت های آلودگی صوتی با میانگین ۲,۵۸ و میزان نگرانی ساکنین محله از میزان بزه کاری (اعتیاد، قاچاق، ولگردی، دزدی، مزاحمت و...) با میانگین ۲,۵۴ در حد متوسط است؛ به عبارت دیگر ایمنی و امنیت محله در ابعاد مذکور در سطح متوسطی قرار دارد.

ج) - مشارکت اجتماعی؛ امروزه به نقش شهروندان در طراحی محله‌های مسکونی برای دستیابی به محیط‌های انسانی‌تر پرداخته شده است. این رویکرد نوعی توسعه شهری جدید در فضاهای خرد محله‌ای نمایان مشارکت شهری محله محور تعبیر می‌شود. (Kazemiyan, 2011, p. 14) نتایج مورد بررسی نشان دهنده میزان بالای "مشارکت اجتماعی" و نقش آن در پایداری اجتماعی محله بنیاد است. در بیشتر گویه میانگین به طور معناداری ($p < 0/1$) بالاتر از حد متوسط می‌باشند؛ به عبارت دیگر مشارکت اجتماعی در سطح بالایی قرار دارد؛ اما گویه های قرض الحسنه با میانگین ۲,۸۲ و گویه وقف نیز با میانگین ۲,۶۸ و پایین تر از میانگین گویه های دیگر به طور معناداری بالاتر از حد متوسط است.

د) - کیفیت زندگی؛ کیفیت زندگی مفهومی پیچیده است. اما آنچه غالب نظریه پردازان و پژوهشگران به نوعی در آن اتفاق نظر دارند. و می‌توان آن را معادلی مناسب برای کیفیت زندگی در نظر گرفت. احساس رضایت مندی و یا میزان رضایت مندی کلی در زندگی لحاظ کرد. "به عبارت دیگر کیفیت زندگی معادل احساس رضایت کلی از زندگی گرفته شده است." (Kokabi, 1384, p. 8) در این محله با اینکه بافت جدید محله به مقدار زیادی با معیارهای اسلامی نزدیک شده است. به طور معناداری میانگین ها ($p < 0/1$) بالاتر از حد متوسط و به عبارت دیگر در سطح خیلی بالایی است. نظر مردم محله در مورد رضایت از شغل و درآمد با میانگین ۲,۸۸ بطور معناداری ($p < 0/1$) در حد متوسط است یعنی غالب ساکنان از وضعیت اقتصادی متوسطی برخوردارند.

جدول شماره (۶) مشارکت اجتماعی - کیفیت زندگی

گویه های ج	مشارکت اجتماعی	میانگین	گویه های د - کیفیت زندگی	میانگین
۱	مراسم مذهبی	۴	عدالت در توزیع خدمات شهری	۳,۰۷۳
۲	مشارکت مدنی	۳,۰۴۶	رضایت کلی از وضعیت زندگی	۳,۰۸۱
۳	مشارکت در امور محله	۳,۰۶۵	رضایت از امکانات و خدمات آموزشی	۳,۰۵۴
۴	همکاری برای مشکلات محله	۳,۰۶۹	رضایت از شغل و درآمد	۲,۰۸۸
۵	همکاری با مدرسه	۳,۰۳۵	نبود تفکیک طبقاتی	۳,۰۲۳
۶	همکاری با مسجد محل	۳,۰۵	مسکن مطلوب	۳,۰۶۲
۷	مشارت سیاسی - مذهبی	۳,۰۷۵	امکانات محله نسبت به محلات مجاور	۴,۰۰۴
۸	مشارکت در کار خیر فرزندی	۳,۰۸۲	رضایت از فضای سبز	۴,۰۲۳
۹	قرض الحسنه	۲,۰۸۲	رضایت از بهداشت	۳,۰۶۵
۱۰	وقف	۲,۰۶۸		

Source: Research findng 2015-2016

ه) - کیفیت محیط محله؛ (Hajinejad, 2009, p. 67) بر طبق استانداردهای برنامه شهری چین، مفهوم کیفیت محیطی شهر می‌تواند چنین تعریف شود؛ کیفیت محیطی شهر درجه ای است که تمام محیط با برخی عناصر محیط در مقیاس شهر همانند هوا و آب جهت زیست انسان اقتصاد شهری و محیط اجتماعی مناسب باشد. (Dou, 2003) بر اساس نتایج بدست آمده در معیار "کیفیت محیط محله" در بیشتر گویه ها میانگین به طور معناداری ($p < 0/1$) بالاتر از حد متوسط و یا در سطح خیلی بالایی است. به عبارت دیگر پایداری اجتماعی - فضایی با معیار "کیفیت محیطی" در محله بنیاد بیشتر شاخص ها وضعیتی پایدار یادر سطح بالایی است.

و) - احساس تعلق؛ ساخت اجتماعی و سازمان فضایی که پیرامون یک مکان در طول زمان شکل می‌گیرد، با حس مکان آمیخته شده و نوعی حس مکان فضا در افراد شکل می‌گیرد، این در ارتباط در ارتباط با کنش‌های چهره به

چهره و هرروزه است و منجر به شکل‌گیری گونه جدیدی از روابط که کنش متقابل اجتماعی و تعامل اجتماعی گفته می‌شود. می‌گردد. (Yazdani, 2015, p. 54) احساس تعلق به محله بنیاد در بین ساکنان به‌طور معناداری $p < 0/1$ بالاتر از حد متوسط نشان می‌دهد و یا در سطح خیلی بالایی است. و پایداری اجتماعی فضایی محله با توجه به معیارهای احساس تعلق وضعیت خیلی خوب مطلوبی دارد.

جدول شماره (۷) کیفیت محیطی و احساس تعلق در محله بنیاد (شهرک امام خمینی)

ردیف	گویه های کیفیت محیط	میانگین	گویه های احساس تعلق	میانگین
۱	پیاده‌مداری	۳۰۸۱	احساس مسئولیت برای امنیت	۴
۲	فضاهای جرم خیز	۲۰۵	علاقه به محله	۴۰۵
۳	فضاهای اجتماع محور	۳۰۵۸	احساس مسئولیت برای حفظ بهداشت	۴۰۴۲
۴	حفظ حریم در مسکن آپارتمانی	۲۰۸۵	ادراک زیبایی نسبت به محله	۴۰۵۴
۵	وجود فضاهای مناسب تفریح ورزش زنان	۲۰۵	تمایل به ترک محل با بهبود وضع اقتصادی	۲۰۰۸
۶	مسکن مطلوب (مناسب بودن آپارتمان برای زندگی)	۲۰۲۳	آرامش روانی و روحی	۴۰۵
۷	همسایه‌مداری در محلات سنتی	۳۰۹۶	شناخت محدوده محله	۳۰۸۶
۸	زیبایی محله	۴۰۰۴		
۹	فرهنگ و معماری اسلامی-ایرانی	۳۰۶۲		
۱۰	علم رضایت به ساخت وسازه‌های مرتفع	۳۰۱۹		
۱۱	نشانه شهر اسلامی-ایرانی	۳۰۰۴		

Source: Research finding 2015-2016

ح) - سلسله مراتب دسترسی‌ها و مرکزیت؛ یکی از مهم‌ترین تجلیات کالبدی رعایت سلسله‌مراتب در ابنیه معماری و شهرسازی اسلامی، بروز و تقویت درون‌گرایی به‌عنوان یکی از ویژگی‌های بارز این شهرها بوده است. به عبارتی می‌توان گفت که حفظ و اعمال ارزش‌هایی مانند حریمیت، آرامش، امنیت، خلوت، تنظیم شرایط محیطی در انواع اقلیم‌ها و توجه به درون بیشتر از بیرون سبب شد. تا یک نوع سلسله‌مراتب قوی و روشن و منحصربه‌فرد در شهرهای اسلامی-ایرانی به وجود آید. (Asadi, 2013, p. 561) در شهر اسلامی نه تنها ساختار کالبدی شهر از مرکز آن (مسجد جامع) متبلور می‌شود، بلکه این ساختار به‌طور ذاتی تمامی توجهات را نیز به‌طرف مرکز معطوف می‌دارد. پیام نمادین آن سازمان‌دهی روابط سلسله‌مراتبی فرم و عملکرد هر دو به‌سوی مرکز است. (Ragabisanajerdi, 2003, pp. 144-145) بنابراین چگونگی روابط اجزای محله، فضای اجتماعی محله را ساماندهی کرده است در محله بنیاد میانگین غالب گویه‌ها به‌طور معناداری $p < 0/1$ بالاتر از حد متوسط بوده و یا در حد خیلی بالایی است.

جدول شماره (۸) سلسله‌مراتب دسترسی‌ها و مرکزیت در محله بنیاد (شهرک امام خمینی)

گویه های سلسله مراتب دسترسی و مرکزیت	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۱ حریم نیمه عمومی (حضور خودروهای غریبه)	۲۰۷۳	۱۰۲۷	۴۶۰۵۲
۲ مسیر پیاده مناسب برای به مدرسه رفتن کودکان (ایمنی معابر)	۳۰۶۵	۰۰۸۸۳	۲۴۰۱۹
۳ مکان‌گزینی مناسب اجزای محله	۳۰۸۸	۰۰۸۵۵	۲۱۰۹
۴ مرکزیت مسجد در محله	۴۰۳۱	۱۰۰۷۶	۲۴۰۹۶
۵ حریم نیمه خصوصی (شناخت غریبه در محله)	۳۰۲۳	۰۰۸۹۹	۲۷۰۸۳
۶ دسترسی راحت به مرکز شهر	۳۰۳۸	۱۰۱۲۳	۳۳۰۲۲
۷ خودکفایی نسبی محله	۳۰۸۵	۰۰۹۵۸	۲۴۰۸۸

Source: Research finding 2015-2016

جمع بندی، دست آوردها و نتیجه‌گیری: در مجموع ۷ شاخص مورد بررسی با بیش از ۶۰ گویه مستند به آیات و روایات و تأکید علمای دین، مسائل مختلف اجتماعی و فضایی کالبدی، میزان میانگین در همه آنها بالاتر از حد

متوسط بوده یا در سطح بالایی قرار دارد. و در کل با میانگین ۳,۵۷ در این طیف پنج سطحی میزان پایداری اجتماعی - فضایی را در سطح مطلوبی نشان می دهد و پایداری محله بنیاد(شهرک امام خمینی) که محله ای تقریباً نوساز و برخوردار از امکانات و خدمات شهری و سطحی از سرانه های استاندارد و مناسب چون فضای سبز ، آموزش ، تجاری و... است. و در عین حال اصول فضایی حاکم بر محله نیز همچون سلسله مراتب دسترسی ها ، مرکزیت مسجد ، شرایط برقراری روابط همسایگی و اجتماعی متناسباً فرهنگ اسلامی - ایرانی برقرار است.

جدول شماره (۹) کل محله بنیاد(شهرک امام خمینی)

معیار	میانگین	مجموع میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات
۵ امنیت و ایمنی محله	۳,۳۶	۳۷,۰۳	۳,۷۲	۱۰,۰۰۴
۲ تعامل خانوادگی و اجتماعی	۳,۰۸۳	۳۴,۰۵۳	۳,۲۳۲	۹,۰۳۵
۴ مشارکت	۳,۰۵۷	۳۵,۰۷۵	۸,۱۴۵	۲۲,۰۷۸
۳ کیفیت زندگی	۳,۰۶۳	۳۲,۰۷۳	۶,۳۷۱	۱۹,۰۴۶
۶ کیفیت محیطی	۳,۰۰۸	۳۳,۰۹۲	۵,۰۰۴	۱۴,۰۸۵
۱ احساس تعلق	۳,۰۹۸	۲۷,۰۹۲	۲,۶۹۹	۹,۰۶۶
۴ سلسله مراتب و مرکزیت	۳,۰۵۷	۲۵,۰۰۳	۳,۳۰۷	۱۳,۰۲۱
کل	۳,۰۵۷	۳۲	۲۵,۴۲۸	۱۱,۰۳۵

Source: Research finding 2015-2016

بنابراین محله بنیاد(شهرک امام خمینی) را می توان الگویی از محله پایدار و متناسب با نیاز روز یک شهراسلامی - ایرانی در شرایط امروز و در نسبت با دیگر محلات شهر قم که بسیاری از مشکلات اجتماعی و کالبدی آنها به وضوح قابل مشاهده است ، دانست. در برنامه ریزی شهری امروزی نیز که محله گرایی با طی فرآیند تجربه الگوهای متعدد و متفاوتی از محلات مدرن در جهت دستیابی به سطح مطلوبی از معیارها و شاخص های پایداری همچون اشتغال، امنیت، تعاملات اجتماعی ،احساس تعلق و... جایگاه ویژه ای یافته است. به شدت نیازمند ارائه الگوهای نظری و عینی است. ارائه الگو یا الگوهای نظری و عینی از محله متناسب با شهرهای اسلامی - ایرانی که هم اصول محلات سنتی شهراسلامی برآمده از دستورالعمل های شرع بر آن حاکم باشد و هم بتواند نیاز های روز را پاسخگو بوده و شرایط پایدار بویژه پایداری اجتماعی - فضایی را برقرار سازد. هدف اساسی این پژوهش است که به هر دوی آنها یعنی الگوی نظری با مناسبات ارکان اجتماعی و ارکان فضایی زمینه ساز امت اسلامی و الگوی عینی یعنی محله بنیاد(شهرک امام خمینی) به آن دست یافته و معرفی می کند، که با توجه به طراحی ساختار کالبدی و فضایی خاص محله شهرک امام خمینی بنیاد نسبت به دیگر محلات شهر بویژه از منظر ویژگی های مهمی همچون نوع مسکن تک خانواری و حیاط دار بودن ، بالاترین سطح سرانه فضای سبز ، محوریت مسجد ، و... مشاهده نتایج پایداری در سطح بالا و خیلی بالا در بیشتر شاخص ها و گویه ها دور از انتظار نیست. و نتایج زیر را می توان برای رسیدن به محله پایدار در هر شهر اسلامی - ایرانی همچون محله مورد مطالعه مورد توجه برنامه ریزان و طراحان قرار گیرد.

- افزایش اعتماد عمومی بین همسایگان در ایجاد ارتباط با یک مرکز مذهبی ، وجود توأمان نظارت های رسمی (نیروی انتظامی) و غیر رسمی (مردمی)، خانه های حیاط دار و تک خانواری ، رعایت حریم های همسایگی و...

سطح بالایی از امنیت و ایمنی و یا حداقل احساس امنیت و ایمنی و در نتیجه پایداری در شهر اسلامی - ایرانی در محله شهرک امام خمینی بنیاد بوجود آورده است.

- فضای کالبدی خانه و محله، به همراه ایفای نقش اجتماعی مسجد در محله و حفظ و تقویت سنت های اسلامی - ایرانی احترام به پدر و مادر و بزرگترها، رعایت حقوق همسایگان، صلح ارحام و خویشان، و... موجب استجمام روابط افراد خانواده و همچنین همسایگان و مردم محله و در نتیجه پایداری اجتماعی محله سبب شده است.

- توسعه مشارکت های اجتماعی یا مدنی همچون مشارکت های سیاسی و مذهبی، همکاری در رفع مشکلات بهداشتی و خدمات محله ای، همکاری با مسجد و مدرسه محله برنامه های خیریه و فقرزدایی و... که غالباً با محوریت مسجد بعنوان مهمترین پایگاه اجتماعی محله شناخته می شود. افزایش سطح پایداری بدنبال داشته است.

- سرانه فضای سبز شهری استاندارد و متناسب با محله و شرایط مکانی و اقلیمی، توجه به ساخت مسکن با ویژگی های سفارش شده در متون اسلامی (خانه وسیع، حیاط دار و...)، نبود تفکیک طبقاتی، توجه به توزیع عادلانه خدمات شهری منجر به افزایش رضایت و کیفیت زندگی ساکنان محله و افزایش پایداری می گردد.

- پیاده روهای مناسب و با نشاط و ایمن، توجه به عنصر زیبایی در طراحی محله، نبود ساخت و سازهای مرتفع و عدم رضایت به این ساخت و سازها، احساس مسئولیت نسبت به مشکلات، مکان گزینی مناسب کاربریها و خدمات، مرکزیت مسجد محله، خودکفایی نسبی محله، شکل گیری تعلق خاطر به محله در ساکنان و... از شرایط ایجاد پایداری اجتماعی - فضایی در سطحی بالا در محله شهرک امام خمینی بنیاد گردیده است.

بطور کلی در صورت نظم بخشی و تنظیم مناسبات عناصر و ارکان مهم پایداری فضایی؛ خانه، محله و شهر با عناصر وارکان اجتماعی؛ خانواده، ساکنان محله یا همسایگان و جامعه شهری یا امت اسلامی در شهر اسلامی - ایرانی، با حاکمیت اصول محلات سنتی، شهر بسمت تعادل و پایداری اجتماعی و فضایی در جهت ایجاد آسایش شهروندان سوق پیدا خواهد کرد. و بسیاری از مشکلات و ناپایداری ناشی از تسلط شهرسازی مدرن که بدون توجه به فرهنگ و شرایط بومی پدیدار گشته، کاهش خواهد یافت.

- پیشنهادات:

- توجه و اهتمام برنامه ریزان و طراحان شهری به کشف اصول جدید حاکم بر فضا و زندگی اجتماعی در متون اسلامی و پیاده سازی در طراحی محلات مدرن و یا باز آفرینی محلات سنتی

- توجه و اهتمام به کشف اصول حاکم بر محلات سنتی اسلامی - ایرانی و بکار گیری این اصول در طراحی محلات متناسب با نیاز روز همچون حفظ حریم ها و سلسله مراتب های دسترسی عمومی تا خصوصی

- تعریف و ایجاد رشته های جدید دانشگاهی متناسب با رویکرد و راهبرد شهر - محله در عرض و یا جایگزین رویکرد و راهبرد شهر - منطقه، همچون آمایش شهر اسلامی، مدیریت محله اسلامی - ایرانی، طراحی محله اسلامی - ایرانی و...

- کاهش سطح بلندمرتبه‌سازی و اهتمام به توسعه افقی متعادل شهر با توجه به خطرات و آسیب‌های جدی بلندمرتبه‌سازی در تغییر سبک زندگی اسلامی- ایرانی و عدم سازگاری آن با مدیریت بحران ناشی از مخاطرات طبیعی، پدافند غیرعامل و...

- اهتمام و برنامه‌ریزی فضایی برای محله بندی همه شهرها و شهر قم با توجه به معیارهای همسایگی مسجد بعنوان قلب محله و شرایط کالبدی- فضایی و اجتماعی فرهنگی و قومیتی شهر

- توجه و اهتمام ویژه به احیاء کارکردهای اجتماعی مسجد در افزایش تعاملات همسایگی و افزایش مشارکت‌های اجتماعی و مدنی در شهر اسلامی- ایرانی

منابع

- Ansariqomi, M. (2013). *Qom in Sourse pertion*. Qom.
- Arabzadeh, A. (2004). *Historical Geography Qom*. Qom: Zaer.
- Asadi, R. (2013). Comparative study of Islamic criteria in Qom. *Qom City Available Qom desirable city* (pp. 555-569). Qom: Academic Jihad.
- Azizi, M. (2006). Sustainable residential neighborhood [In Persian]. *Fine Arts magazine No. 27*, 35-46.
- Bahraini, s. (1997). Sustainable Development & Urbanism [In Persian]. *Rahyaft*.
- Barnett, J. (1974). *Urban Design as Public Policy: Paractical Methods for Improving Cities*, McGraw Hill, New York.
- Behtash, m. &. (2015, 9 7). *An Introduction to understanding the model of the negotiations of the twentieth century and its perspective in the current century [In Persian]*. Tehran: Center for Study and planing city of tehran.
- Bemaniyan, M. (2011). *High building and city [In Persian]*. Tehran: Publishing and City Institute.
- Broadbent, G. (1990). *Emerging Concepts in Urban Space Design, Van Nostrand Reinhold International*. London.
- Daneshpoor, M. (2013). The necessity of paying attention to identity as a basis for modeling the formation of the Iranian-Islamic city [In Persian]. *Design of Islamic-Iranian Architectural Patterns* (pp. 354-370). Qom: Academic Jihad.
- Dou, K. (2003). Fuzzy Evaluation of Urban Environmental Quality.
- Dunny, A & Plater_Zyberk. (2010). *The Neihborhood, The District and the corridor. in peter ,Katz The New Urbanism: Toward an Architecture of Community.*. McGtaw Hill, New York.
- Enifar, a. (2013). in desing neighborhoods The Predominant role of primitive general patterns [In Persian]. *Journal beautiful arts .No: 32*, pp.39-50.
- Freestone, r. (1898). *Model Community: The Garden Cit Movement in Australia*. Melbourne: Thomas, Nelson.
- Gholamreza, L. (2014, 5 14). Rebuilding the Concept of Neighborhood in Iranian Islamic Cities [In Persian]. *Journal of Urban Studies*, pp. 3-12.
- Habiby, S. (2000). How to model & reforms the neighborhood organizatio [In Persian]. *beatifull arts .no.12*, 32-39.
- Hajinejad, A. (2009).)Investigating the Effective Individual Variables on Quality of Life in Iran's Negative Satisfaction (Case Study: Comparison of Old Tissue and New) [In Persian]. *Geography and Development Quarterly*, 64-82.
- Heshm, J. (2008). *Islamic city birth*. Astanqodsrazavi.
- Hodsani, H. (2004). Spatial improvment of urban neighborhoods [in persian]. *Masters*.
- Jacobs, A. B. (1987). *Toward an Urban Design Manifesto, Journal of American Planning Association*, 53: 112-20.
- Katz, P. (1994). *The New Urbanism: Toward an Architecture Of Communit*, McGraw Hill, New York.
- Kazemiyan, g. (2011). Assessment of Urban Management Performance in Neighborhood Sustainability [In Persian]. *Journal of Applied Geosciences Research No. 21*.

- Kokabi, A. (2005). Planning the quality of urban life in urban centers [In Persian]. *1QueriesUrban Planning, No. 12 -WWW-Urban Management.ir*.
- Madanipoor, A. (2008). The transformation and continuity of the city concept [In Persian]. *Seven cities number 25-26, 33*.
- Marsosi, N. (2011). *Sustainable urban development [In Persian]*. Tehran: Payam Noor university.
- Mirreh, M. (2005). Informal settlement Index. *Geographic research*, 132.
- Mohitara, M. (2016, 7 8). explanation pattern quarter of the city - the Iranians in the framework of social- stability the space (study, the city of Qom). *phd*.
- Mosakazemi, S. (1999). Evaluation of Sustainable Development in Urban Development Case Study of Qom.
- Mosavi, S. (1998). Urban Neighborhood Of Tehran:The Social Relations Of Residents and Their Living place, Unpublished Thesis, Newcastle University.
- Mozafar, A. &. (2011). The role of social and cultural patterns in organizing open spaces in residential complexes [In Persian]. *Urban studies*, 3-12.
- Okhovvat, H. P. (2009). Traditional architecture & urban design in islamic countries [In Persian]. Tehran: Hala.
- Pakzad, J. (2012). History of the city and the Urbanization in Iran from the beginning to the Qajar. Tehran: Armanshahr.
- papoliyazdi, m. (2004). City Theories of the & arond [In Persian]. Tehran: samt.
- Rafieyan, m. (2011). Urban regeneration and d approach to developing Traditional Urban Neighborhoods TND [In Persian]. *Journal Renovattion No: 8, yeard,2, pp.6-7*.
- Ragabisanajerdi, H. (2003). Theories of the city and aroun [In Persian]. Tehran: samt.
- Sara, A. (2010). Proposed principles of new urbanism planning in urban neighborhoods [In Persian]. *Housing and rural environment*, 50-63.
- Schaffer, D. (1992). The American garden city ,Lost ideal,in ward,s. The Garden city,past,peresent and futher London:E&FN spon.
- Schaffer, D;. (1992). The American garden city: Lost ideal, in ward,S. The Garden city, past, peresent and future. London: E& FN Spon.
- Stein, C. (1957). *Toward New Towns for America*,Reinhold,New York.
- Yazdani, M. (2015). Neighborhood [In Persian]. Tehran: Tisa.
- Ziyari, K. (1999). Planning new cities [In Persian]. Tehran: Samt.